
INFORME SOBRE TRADUCCIONS DE VALENCIÀ A ALTRES LLENGÜES I D'ALTRES LLENGÜES A VALENCIÀ

Autor: Comissió de Promoció Cultural
Aprovació: Ple, 28 setembre 2015

Justificació

El ple del CVC del dia 27 d'abril va aprovar l'informe sobre la situació actual de la Literatura en Valencià. En una de les intervencions el conseller Manuel Ángel Conejero va apuntar que és essencial que el valencià guanye visibilitat i, alhora, va apostar per la traducció dels clàssics amb la finalitat que les universitats i les biblioteques disposen, posem per cas, d'obres de Shakespeare, Eurípides o Pirandello en valencià. "Qui llegirà en valencià si no existeix"?, es va preguntar el conseller. Va acabar la seua intervenció indicant l'escàs interès de la població pels autors valencians.

En conseqüència i en la primera sessió de la Comissió de Promoció Cultural posterior al ple d'abril es va considerar convenient encetar un estudi sobre les traduccions d'autors i autores valencians a altres llengües i sobre les traduccions d'obres d'altres llengües al valencià. Aquesta qüestió ens portaria— i així es va fer constar —, a analitzar els canals de distribució internacional de les obres d'autors i autores valencians a través de les institucions públiques valencianes o a través de l'Institut Cervantes o institucions similars dependents de les comunitats autònomes.

El present estudi no pretén, ni de bon tros, realitzar un llistat complet d'obres traduïdes del valencià a altres llengües i de la resta de les llengües al valencià. No hi ha suficient documentació al respecte ni l'objectiu del treball és amuntegar dades. En qualsevol cas s'intentarà donar una visió panoràmica sobre les tendències de les traduccions, sobre els agents que hi intervenen i sobre els resultats, almenys parcials, per les dades localitzades.

Cal aclarir, també, que l'estudi tan sols entrarà a valorar de passada l'excel·lent feina dels traductors i de les traductores. Aquest aspecte necessitaria un informe a part. Així, per exemple, hi haurà alguna referència als treballs de traducció de Francesc Mira d'autors estrangers però se centrarà en les obres de producció pròpia traduïdes a altres llengües.

1. Sobre les traduccions d'autors valencians a altres llengües

1a. Traduccions de les obres dels autors del Segle d'Or.

Del *Llibre dels Fets* hi ha traduccions al castellà, a l'anglès i al francès; però l'obra emblemàtica valenciana d'aquesta primera època més traduïda i des de fa dècades és, sense cap mena de dubtes, *Tirant lo Blanc*: al llatí, al castellà, a l'asturià, al francès, a l'italià, a l'anglès, al suec, al finès, al romanés, al rus, a l'hongarés, al japonés, a l'holandés, al xinès i al tagàlog, la primera llengua de les Filipines. Des del 2007 hi ha una traducció excel·lent a l'alemany (hi havia

algunes traduccions parcials anteriors sobre l'obra de Martorell poc encertades) realitzada pel hispanista Fritza Vogelsang. L'altre autor molt traduït és Ausiàs March: alemany, anglés, castellà, esperanto, anglés, hongarés, rus, txec, italià. Curiosament, hi ha una publicació, *10 poemes, 10 llengües* (València: Alfons el Magnànim, 2001) amb textos en alemany, anglés, àrab, basc, castellà, francès, gallec, hebreu, italià i llatí.

Del *Curial e Güelfa* hi ha versions en alemany, anglés, castellà i francès.

De la resta dels autors clàssics del Segle d'Or hi ha poc a exposar quant a les traduccions. Cosa distinta és tot allò relacionat amb l'estudi i repercussions de l'obra; però, en aquest informe parlem únicament de traduccions d'obra completa. I repetim, poca cosa: Jordi de Sant Jordi ha estat traduït a castellà i italià; Jaume Roig, al francès, al castellà i a l'anglès; Roís de Corella, a l'anglès i a l'italià; Isabel de Villena, al francès; sobre Jaume Gassull i Bernat Fenollar s'ha fet alguna temptativa sense èxit d'adaptació i/o traducció. A hores d'ara únicament es pot conèixer l'obra sencera en versió original gràcies als estudis i recopilacions realitzades per RIALC (*Repertorio Informatizzato dell'antica letteratura catalana*. Universitat de Nàpols Frederic II.)

Dels *Sermons* de sant Vicent Ferrer hi ha traduccions al castellà, al francès i a l'italià. D'altres obres (*Quaestio de unitate universalis, Tractat de la vida espiritual*) hi ha versions en hebreu i en anglés.

Mereix menció especial la *Bíblia Valenciana* impresa per encàrrec de Bonifaci Ferrer (1478) i la redacció de *Teologia* a càrrec de Francesc Pertusa (1440), única obra d'aquesta època i d'aquesta disciplina escrita en una llengua diferent del llatí.

1b. Traduccions de les obres dels autors de la Renaixença

L'obra de Teodor Llorente va ser traduïda de manera parcial per Lluís Guarner: *Teodoro Llorente. Sus mejores versos*. Madrid: Los Poetas, 1929. A més, *Teodoro Llorente, su vida y sus obras. Florilegio de sus poesías*. Barcelona: F. Granada, 1909. Aquesta última publicació conté poesies castellanques originals, poesies valencianques i traduccions, a cura de Juan Navarro Reverter. De Constantí Llombart no consta cap traducció fora dels seus textos originals escrits en aquesta llengua, és clar. Potser per la seua forma expressiva i les dificultats a l'hora d'encarar altres versions, no hi ha constància de cap traducció de l'obra d'Escalante, tot i que existeix un títol en castellà, *Colección completa de las Obras Dramáticas* (el contingut és en la llengua original) ni menys encara de Bernat i Baldoví, del qual existeix una publicació en castellà, *El sueco*, que recull els seus articles periodístics durant l'estança a Madrid.

Mai no resulta fàcil traduir poesia, això és evident, com tampoc ho és traduir un tipus de teatre, el d'Escalante o el de Bernat i Baldoví plens de referents propis de la gent i dels costums valencians i difícils d'entendre en altres contrades. A això cal afegir un llenguatge, sobretot el de Bernat i Baldoví, difícil de catalogar.

1c. Traduccions de les obres dels autors nascuts a finals del XIX i a la primera part del XX

Alguns dels autors i autores valencians nascuts a finals del XIX o al primer terç del XX han estat traduïts a altres llengües tot i que les repercussions mediàtiques han estat escasses.

Miquel Duran de València, que va traduir a valencià bona part de l'obra de Blasco Ibáñez a valencià, no consta que tinga cap traducció de la seua obra. Tampoc no consta cap traducció de l'obra de Carles Salvador ni de Soler i Godes.

Enric Valor ha estat traduït, a través de l'Institut Virtual Internacional de Traducció (Ivitra) de la Universitat d'Alacant, a l'anglés, francés, italià, alemany, polonés, romanés, portugués, grec, castellà i rus.

De Maria Ibars (té traduccions al gallec) i de Beatriu Civera, dues de les dones que conformen la nòmina d'autores valencianes de finals del XIX i principis del XX, es troben a faltar traduccions a altres llengües.

Joan Fuster té obra traduïda al francés, a l'anglés, a l'italià, al neerlandés i al portugués.

Maria Beneyto té obra escrita, en original, en valencià i en castellà. No consta cap publicació traduïda a altres llengües.

Vicent Andrés Estellés té obra traduïda a l'alemany, a l'anglés, a l'asturià, al castellà, a l'hongarés, a l'italià, al flamenc, al francés, al japonés, al neerlandés, al portugués i al turc.

Xavier Casp, Jaume Bru i Vidal i Ernest Martínez Ferrando tenen algun poema traduït a castellà (*Verbo. Cuadernos literarios*). Martí Domínguez i Barberà, que escriu alguns dels seus textos en castellà, no té cap obra en versió original en valencià traduïda.

Manuel Sanchis Guarner té obra traduïda al castellà i a l'anglés.

1d. Traduccions d'autors del segle XX

Els autors nascuts amb posterioritat als anys 20 han tingut l'oportunitat, almenys teòrica, de veure exposada la seua obra a les grans fires internacionals (Frankfurt, des de 1949), (Bolonya, des de 1964), (Guadalajara, des de 1986), (Buenos Aires, des de 1965), (Los Ángeles, des de 2011), però les editorials valencianes, nascudes o desenvolupades a partir dels anys 80 i 90, van tardar a adonar-se que aquests esdeveniments eren importantíssims a l'hora de donar a conèixer la producció pròpia. Fet i fet, fins l'any 2007, la mentalitat dels escassos editors assistents era la del comprador d'oportunitats per poder traduir i incorporar al seu catàleg els *best sellers* que sonaven als mercats internacionals. Va ser en 2008 quan l'AEPV amb la col·laboració de l'AVL i de la Generalitat, assistiren amb un catàleg unificat i amb

estand propi a la fira de Bolonya (*Books for children and teenagers 2008*)¹. El primer catàleg general d'editorials valencianes destinat a les fires internacionals és de 2009².

Des d'aleshores i fins 2011, hi ha hagut participació editorial amb la col·laboració de l'AVL i la Generalitat Valenciana a través de la Direcció General del Llibre; però des d'aleshores, possiblement a causa de la crisi, a la competència de les editorials al nord del Sènia i a la indefinició pròpia de les propostes, la presència d'editorials valencianes ha anat minvant. A Frankfurt 2009 van ser 26 les editorials valencianes presents; al catàleg imprès en 2010 per a les distintes fires internacionals, n'apareixen 15. A la fira de Bolonya (2015), especialitzada en LIJ n'apareixen 6: Andana, Dylar, Legua i Onada i Media Vaca quan en 2009 n'havien participat 11. A més, en l'última edició de la fira italiana les editorials valencianes han participat de manera agrupada en l'estand de la Federación de Gremios de Editores de España (Pad. 29 Stand B/19)

Heus ací un comentari escrit per un editor valencià a propòsit de la Fira de Frankfurt: "La qüestió és si els editors valencians hem previst alguna estratègia per participar en la fira de Frankfurt. La resposta curta, senzilla i directa és que no. I l'interrogant que més m'inquieta és aquest: "per què?". Doncs no serà perquè no tenim obres i autors "exportables"!

El cas és que per ací no hi ha molt de "moviment" al respecte. Frankfurt no ha comptat tradicionalment amb l'adhesió entusiasta dels editors valencians, com sí que ocorre amb Bolonya, i tampoc resulta especialment estimulants l'etiqueta de "Cultura catalana" com a convidada d'honor. Perquè a veure: convindrem tots (o no?) que un escriptor valencià que escriu en català forma part d'eixa "cultura catalana" (o només els que publiquen a Catalunya?), però... i els que escriuen en castellà?"

Des de 2007 aproximadament cal diferenciar els resultats d'allò que genèricament s'anomena Literatura d'Adults (més centrada a Frankfurt), de la LIJ, Literatura Infantil i Juvenil (més centrada a Bolonya i Guadalajara). I encara més entre narrativa i la resta dels gèneres literaris clàssics. No cal explicar que tant la poesia (Josep Piera n'és una excepció amb traduccions a l'alemany, a l'anglès, a l'àrab, al castellà, al francès, al gallec, a l'hongarès, al neerlandès, al portugués i al rus; l'altra excepció és Joan Navarro, amb obra traduïda a l'anglès, al francès i al portugués), com el teatre (Rodolf Sirera amb traduccions a l'anglès, búlgar, castellà, eslovac, francès, al gallec al grec, al portugués, a l'hongarès i a l'italià, n'és l'excepció junt amb les traduccions al castellà d'un parell d'obres produïdes per Albena) i l'assaig han passat dissortadament sense pena ni glòria per les fires internacionals. Fet i fet, en els catàlegs citats anteriorment (el de 2008 i el de 2010) a penes si apareixen 3 títols de poesia, dos de Marc Granell i un de Juan Clemente, cap de teatre i a penes uns quants d'assaig, publicats per les Universitats de València, d'Alacant i de Castelló. D'aquest últim gènere no hi ha notícia de compra de drets de traducció per part d'editorials estrangeres. Com a excepció, cal explicar que hi ha altres poetes valencians que han vist part de la seua obra en altres llengües

¹ http://www.valencianbooks.com/Books-for-children-and-teenagers-2008_va_127_735_0.html

² http://www.valencianbooks.com/Guia-deditorials-valencianes-2009_va_127_736_0.html

estrangeres. És el cas de Jaume P. Montaner, Jesús Huguet, Lluís Alpera o Salvador Jàfer. Però, repetim, són una excepció entre la plèiade de poetes actuals d'una qualitat contrastada.

Quan a la narrativa d'adults, siga per compra de drets en fires (bàsicament Frankfurt) o a través de qualsevol altre tipus de negociació, hi ha uns quants escriptors i escriptores valencians que han vist la seua obra traduïda a altres llengües. Clar aclarir que d'aquell moviment anomenat el boom de la literatura catalana (1980–2003), promocionat per institucions públiques (IRL, AELC, ILC, AVL) pel que a autors valencians es refereix va quedar reduït a l'obra de Martorell, als versos d'Ausiàs March i, en menor mesura, a algun poemari d'Estellés i a un parell de novel·les de Ferran Torrent. I això entre més de cent autors i autores originaris de Catalunya. La resta de traduccions d'autors i autores valencians, la majoria, ha estat fruits de les negociacions editorials³.

Independentment d'aquella situació, si fem un repàs als autors i autores valencians que escriuen narrativa d'adults en llengua pròpia al llarg d'aquest últim període, la situació queda com segueix:

Isabel-Clara Simó, a l'alemany, al castellà, a l'èuscar, al francès, al gallec, a l'italià, al neerlandés i al suec.

Ferran Torrent, al castellà, a l'alemany, al francès, a l'italià.

Lluís Alpera, com a narrador, al castellà, al gallec, al portugués, al neerlandés.

Josep Palomero ha vist la seua obra traduïda al castellà, al francès, a l'italià i al portugués

Joan Francesc Mira té obra traduïda al castellà, a l'italià, i al romanés.

Joaquim G. Caturla té obra traduïda al gallec.

Josep Lozano ha estat traduït al castellà.

Josep Franco ha estat traduït al castellà, al gallec i a l'italià.

Manuel Baixauli ha estat traduït a l'italià.

Enric Sòria ha estat traduït al castellà.

Les fires del llibre de Bolonya i Guadalajara i els catàlegs *foreign rights* editorials han propiciat que una bona quantitat d'autors i autores de LIJ valencians hagen vist la seua obra traduïda a diverses llengües pròpies de l'Estat (gallec, basc, asturià) i estrangeres. Sovint, els editors

³ Al llarg de la Fira de Frankfurt de 2007 (la literatura en català era la convidada d'honor) els representants de l'AVL van informar que, a través de l' Institut Virtual Internacional de Traducció es traduïrien a diverses llengües l'obra d'altres autors valencians. Fins ara, no consta que la intenció haja arribat enlloc.

afirmen que gràcies a la producció d'aquests gèneres han pogut i poden tirar endavant dins del negoci editorial.

La llista d'autors i autores LIJ valencians traduïts i traduïdes és llarga, però valga una relació, ni que siga exhaustiva, d'escriptors i escriptores que conformen el catàleg actual: Isabel-Clara Simó, Franco, Lozano (que també produeixen habitualment literatura d'adults), T. Broseta, M. Viana, E. Lluch, V. Pasqual, G. Pasqual, P. Alapont, L. Boïgues, T. Broseta, M. J. Bolta, C. Cano, J. Cortés, P. Guardiola, E. de Lanuza, J. A. Fluixà, J. Gregori, X. Mínguez, J. Pla, S. Vilaplana.

2. Les traduccions d'autors estrangers a valencià

2a. Les traduccions dels autors clàssics de Grècia i Roma

Homer (*L'Odissea*) ha estat traduït per Joan F. Mira (hi ha una traducció anterior de Carles Riba). Existeixen, també, versions reduïdes i adaptades a la narrativa juvenil (per exemple, *La Ilíada*, *La Odissea*. Adapt. Jesús Cortés. (Bromera).

De les *Faules d'Isop*, a banda de la traducció de Joan Amades, hi ha abundants traduccions parcials i reculls publicats per editorials valencianes. S'ha de dir que, més que traduccions literals, es tracta d'adaptacions més o menys encertades de l'autor grec.

De l'obra llatina, poètica o no, hi ha algunes traduccions aïllades, fetes per autors i autores nascuts i nascudes al nord del Sénia:

Josep I. Ciruelo i Jaume Juan. *Poemes de Catul*. Edhasa, 1982.

Antoni Cobos. *Epigrames de Marcial*. La Magrana, 1994.

Albert Mestres. *Els epigrames llicenciosos de Marcial*. La Magrana, 1996.

Existeix una traducció de l'Eneida de *Virgili* feta per Miquel Dolç (Editorial Alpha, Barcelona, 1958). Sobre les obres més emblemàtiques d'Ovidi (*Les Metamorfosis*) hi ha fragments traduïts que formen part de sèries dedicades als autors clàssics, però no consten traduccions de l'obra sencera al valencià. A més, hi ha una publicació d'Edebé, *L'Eneida contada als infants*, traduïda d'una publicació original en castellà (*La Eneida contada a los niños*, de la mateixa autora, Rosa Duran, i també publicada per Edebé).

Les traduccions del *Cant Secular* d'Horaci es troben normalment editades juntament amb els quatre llibres d'*Odes*. En la nostra llengua, tan sols està traduïda per l'editorial Fundació Bernat Metge, a càrrec de Josep Vergès.

De *De Bello Gallico*, de César, hi ha diverses versions en castellà (per exemple, la bilingüe castellà-llatí de José Goya y Manuel Valbuena. Orbis, 1986), però no consta que se n'haja fet versió en valencià.

Tampoc Ciceró no ha tingut massa interès per les editorials valencianes. En castellà, per exemple, existeixen traduccions de les *Catilinàries* i de les *Filípiques*, tot i que tampoc no consten traduccions senceres de *Les cartes* ni dels *Discursos*.

2b. Les traduccions dels autors medievals

De les *Mil i una nit*, hi ha traduccions parcials editades per diversos segells (*Alí Babà i els quaranta lladres*, *Les aventures de Sinbad*, *Aladí i la llàntia meravellosa* per exemple).

Del *Decameró* de Boccaccio hi ha una traducció completa d'Edicions 62.

Hi ha una traducció de la *Divina Comèdia* de Dante Alighieri realitzada per Joan F. Mira i editada per Proa en 2002.

Existeix una traducció dels *Contes de Canterbury*, realitzada per Victòria Gual i publicada per Quaderns Crema.

Dels *Viatges de Marco Polo* hi ha una versió adaptada al teatre realitzada per Pasqual Alapont. De l'obra de Chrétien de Troyes hi ha dues traduccions al valencià de Francesc Machirant, *El cavaller del Lleó* i *El cavaller de la Carreta*, ambdues publicades per Bromera.

De *La Celestina* hi ha una traducció de 1919 realitzada per Antoni Bulbena; però no consta que hi haja versions posteriors.

A banda d'aquesta darrera obra no consta que hi haja traduccions de cap obra completa dels autors clàssics medievals castellans (Berceo, Juan Ruiz, Marqués de Santillana, Jorge Manrique...). Cal suposar que la causa radica en la proximitat entre les llengües d'origen i de traducció.

2c. Les traduccions dels autors dels segles XVI-XVII- XVIII

De Tomàs Moro, existeix una traducció d'*Utopia*, publicada per Accent editorial en 2010; de l'*Elogi de la follia* d'Erasme de Rotterdam hi ha una traducció realitzada per Jaume Medina (Edit. Llibres de l'Índex, 2013). D'*El Príncep* de Maquiavelo hi ha una traducció de Carme Arenas, publicada per Edicions 62 el 2009. No consta que cap editorial valenciana haja traduït cap obra d'aquests autors.

El llistat de representants de la Literatura Francesa del XVII està encapçalada per Cyrano de Bergerac, més conegut a hores d'ara per l'obra de teatre que va escriure Edmond Rostand que per la seua pròpia producció, que ha passat desapercebuda. Molière, segurament l'autor francès més traduït a la nostra llengua per editorials catalanes, té versions des del XVIII. Però és a partir de 1960 quan les traduccions es reprengueren després de dues dècades de restricció i augmentaren espectacularment: Josep Maria de Sagarra féu una versió de *L'avare* —*El senyor Perramon*—, publicada el 1964. Trobem una adaptació del 1963 d'*El malalt imaginari* a càrrec de Josep Maria Poblet que porta el títol d'*El senyor Ribot està malalt* i que no ha estat mai editada. Tampoc no ha estat publicada la traducció que el 1964 Bonaventura

Vallespinosa féu del *Tartuf*. En aquest cas, però, no es tracta d'una adaptació, sinó que l'acció se situa al temps i al lloc de l'original i, tal com especifica el traductor, té «el mateix nombre de versos, la mateixa rima i el mateix metre de l'original francès». També el 1964 l'Editorial Selecta reedità les obres completes de Joaquim Ruyra, i hi inclogué la seua versió de *L'escola dels marits*. El 1967 la mateixa editorial publicà tres traduccions més de Bonaventura Vallespinosa en un sol volum, *L'amor metge, El metge per força i El malalt imaginari*, amb pròleg i notes del traductor i un pòrtic del doctor Josep Trueta. Xavier Fàbregas esmenta tres traduccions més d'aquests anys: una del 1969 d'*El malalt imaginari* a càrrec de Joan Vila Casas —no impresa, però representada al teatre Calderón, una altra d'*El burgés gentilhome* a càrrec de Ramon Gomis, del 1971 —que concretament era una versió lliure a partir de la traducció de Josep Carner—, i una d'*El metge a garrotades*, no impresa, escrita per Rodolf Sirera en la variant valenciana, que fou representada a València el 1972.

De la literatura castellana cal destacar les traduccions del Quixot, sobretot, la publicada per Edicions 62 el 2005, realitzada per Antoni Valbuena, i la versió publicada per l'editorial Tarraco el 1969, amb versió de Joaquim Sivera. Bromera va editar el 2004 i en gran format *Don Quixot de la Manxa*, amb traducció de Josep Palomero de l'adaptació de Vicente Muñoz Puelles. (Dit al pas i de manera recíproca, hi ha una traducció al castellà del *Tirant* feta per V. Muñoz Puelles sobre una versió de J. Palomero.)

Dels contes de Perrault hi ha traduccions i versions abundants publicades per editorials valencianes, sobretot de *La caputxeta*, d'*El Gat amb botes*, de *La bella dorment*, de *La Cendrosa* i de *La rateta presumida*.

De la literatura anglesa del XVII, *Hamlet* de Shakespeare ha estat traduït per Artur Masriera (1898) i per Antoni Bulbena (1910); *Romeu i Julieta* per Magí Morera (1917); *Macbeth* per Cebrià Montoliu (1907); *Macbeth*, editada per Documenta balear -no hi ha constància de l'autor de la traducció- (2004); *Macbeth*, traducció/adaptació de Josep Maria de Sagarra (Editat per l'Institut de Teatre de Barcelona el 2000); *La festa de Reis*, per Carles Capdevila (2007); els *Sonets*, per Salvador Oliva (2002). Les editorials valencianes s'han apropiat a Shakespeare a través de versions dedicades al públic infantil i juvenil. És el cas de *Somni d'una nit d'estiu*, adaptada per Eduardo Zamanillo, i *Romeo i Julieta*, amb traducció/adaptació de Rodolf Sirera, ambdues obres publicades per Bromera dins de la col·lecció "Micalet teatre". Cal ressenyar l'ingent treball del professor Manuel Ángel Conejero a través de la Fundación Shakespeare, amb traduccions a castellà d'una bona part de l'obra del dramaturg anglès. A més, va elaborar una traducció al valencià d'una de les obres més emblemàtiques que, pel escàs interès de les editorials, continua inèdita.

2d. Les traduccions dels autors del Romanticisme i posteriors

Narcís Comarida ha estat un dels autors/traductors més interessat per l'obra de Leopardi. Goethe va ser traduït per Maragall (*Elegies romanes*, 1889; *Epigrames venecians*, 1892; *Ifigènia en Tàurida*, 1897). Miquel Desclot va traduir *Poesies de J.W. Goethe* (Proa, 2000); Feliu Formosa va traduir bona part de l'obra de Schiller i de Goethe en *Poesia alemanya* (Edic. 62 i La Caixa, 1984).

Les editorials valencianes han optat per les traduccions d'una part de les obres de Víctor Hugo. Així, per exemple, Bromera va publicar *Pena de mort* i *Lucrecia Borja*, ambdues en versió de Jesús Cortés, i encara que un tant fora de l'esperit dels romàntics, l'obra de Guy de Maupassant *L'orlà*, amb traducció de Joan Carles Asins i M. Àngels Català. D'aquesta època, a cavall entre el romanticisme i els nombrosos moviments del XIX i de principis del XX, les editorials valencianes s'han mostrat interessades en la traducció d'obres de E.A. Poe, A.C. Doyle, Jules Verne, H. Melville, R. L. Stevenson, G. Flaubert, Mark Twain, P. Mérimée, Stendal, Voltaire, Salgari, F. Kafka, O. Wilde... D'aquesta darrera llista d'autors, segurament la col·lecció a La lluna de València, de Bromera, és la més completa i interessant.

Pel que respecta a la literatura russa del Segle d'Or— l'anterior va passar desapercebuda —, serà a partir de 1920 quan es comencen a traduir els grans clàssics de la literatura russa (*Anna Karenina*, *Crim i càstig*) per editorials catalanes. Les seues traduccions encara són vigents hui en dia tot i que conserven el recarregat llenguatge de l'època.

Cal esperar a la dècada dels 60 per tornar a trobar traduccions d'autors russos, també a càrrec d'editorials catalanes. No és estrany aquest parèntesi, ja que difícilment es publicaven obres russes ni que fóra en castellà durant la posguerra (per allò que eren *rojós*). A partir de llavors, però, destaquen dos traductors que continuen en actiu fins hui: Ricard San Vicente i, sobretot, Josep Maria Güell, traductor de les millors obres de Txèkhov i també de *L'Arxipèlag Gulag* d'Alexandr Solzhenitsyn (les traduccions són al castellà). Ricard San Vicente per la seua part edità una *Antologia de la poesia russa* el 1991 que ha significat per a molts una gran aproximació a autors poc coneguts encara entre nosaltres. No s'han localitzat traduccions a càrrec d'editorials valencianes.

No s'ha de deixar de banda alguna traducció de Thomas Mann a càrrec d'editorials catalanes (*La mort a Venècia*. Proa). Però, es troben a faltar o no han estat localitzades traduccions de Joyce, de Faulkner o de Camus...

2e. Les traduccions d'autors estrangers: tendències actuals

Des de fa bastant temps, les editorials en la nostra llengua arrelades a Catalunya tracten d'editar els autors i les autores que, almenys en part, puguen tenir un mínim de seguretat d'èxit en vendes. Ara mateix, un dels habituals en la llista de novetats és Haruki Murakami, l'escriptor japonés, junt amb Paolo Giordano, Neil Gaiman, Chris Riddell, Hilary Mantel o James Salter i la russa Ludmila Petruixévskaja. El recent premi Nobel de Literatura Patrick Modiano presentarà pròximament la seua darrera novel·la, *Perquè no et perdis al barri* en Anagrama/Proa.

Per la seua banda, les editorials valencianes que publiquen literatura d'adults, bàsicament narrativa, aposten per Pierre Lemaitre, Benjamin Black, Erri de Luca i Andrea Camillieri, però de cap de les maneres poden competir amb els grups catalans que pràcticament ocupen el 80% del mercat.

Les excepcions quant al teatre es refereix vénen representades per Dario Fo, del qual s'han traduït quatre obres: *Ací no paga ni Déu*, *Misteri Bufo*, *País de faula* i *Lucrecia Borja, la filla del Papa*; Ibsen (*Hedda Glaber*) i Luigi Pirandello (*L'home, la bèstia i la virtut*), totes elles publicades per Bromera en la col·lecció Teatre.

Les editorials valencianes que publiquen LIJ dediquen cada vegada més proporció dels seus catàleg a autores i autors propis que, dit al pas, són cada vegada més acceptats i traduïts. Únicament en el territori dels àlbums il·lustrats continua el domini dels autors estrangers traduïts a la llengua pròpia.

Publicacions d'autores i autors valencians al fons de l'Institut Cervantes

L'Institut Cervantes està present en 90 ciutats de 43 països en els cinc continents. A hores d'ara, hi ha 60 biblioteques que depenen de la institució, amb un total aproximat de 1.250.694 documents en tots els suports. Des de la mateixa institució informen que l'AVL i la Generalitat Valenciana són els organismes col·laboradors per promocionar el valencià a través dels centres de l'Institut, que existeix un acord signat en 2006 pel qual s'hauria de crear un grup de treball per estudiar i organitzar activitats culturals als centres de l'Institut a l'estranger. Els objectius, els continguts, el finançament i la gestió haurien de proposar-se des d'un equip conjunt. Una de les primeres mesures consistiria a establir un enllaç entre el traductor automàtic de l'Institut i el traductor Salt. No s'ha pogut localitzar cap traductor en línia dins de les pàgines inicials i principals de l'Institut.

A l'hora de buscar publicacions d'autores i autors valencians, cal accedir a la direcció electrònica següent:

<http://catalogo-ibliotecas.cervantes.es/general/abnetcl.exe/O7124/ID0300313c?ACC=101>

I s'hi localitzaran bastants de les publicacions d'autors valencians en les versions originals.

Altres organismes que contenen obres d'autores i autors valencians

Els casals catalans han suposat la visualització de la històrica presència catalana al món. Les primeres entitats daten de mitjan segle XIX, si bé ja de molt abans els catalans han esdevingut, per motius de pròpia voluntat o bé per necessitat (econòmica o política bàsicament) viatgers arreu.

A partir d'aquesta data la creació d'entitats socioculturals ha estat una constant, fins arribar a l'actualitat en què aquesta presència s'estén a més de 40 països arreu del món: Cuba, Argentina, Xile, Uruguai, Paraguai, Equador, Perú, Colòmbia, Mèxic, Guatemala, Hondures, Costa Rica, República Dominicana, Estats Units d'Amèrica, Canadà, França, Espanya, Bèlgica, Dinamarca, Regne Unit, Islàndia, Suïssa, Suècia, Itàlia, Irlanda, Luxemburg, Alemanya, Països Baixos, Austràlia, Japó, Xina..., acullen a les 126 comunitats catalanes, reconegudes pel Govern de la Generalitat, a l'exterior.

Els documents i recursos consultables depenen de la càtedra Marius Torres (Corpus Literari Digital) amb diversos enllaços relacionats amb la literatura catalana. L'accés: <http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/index.php>

Els projectes de la Comissió Europea relacionats amb la traducció.

La Comissió Europea disposa d'un programa que potencia la difusió de l'activitat cultural i la cooperació cultural internacional a la Unió Europea: Europa Creativa. A més, existeixen nombrosos programes d'abast territorial o regional que permeten finançar accions en l'àmbit cultural.

Ajuts als Projectes de Traducció Literària

- Projectes de 2 anys o acords marc de col•laboració: sol•licitud d'un màxim de 100.000€, import que no representarà més del 50% del pressupost subvencionable.
- Pressupost total previst per a traduccions: 3.575.537 €

Caldria que els organismes, institucions, editorials, etc. es mantigueren a l'aguait per poder concursar en aquests programes.

ANNEX

Autors valencians que escriuen en altres llengües en versions originals.

Primera etapa

Joan Lluís Vives, l'obra del qual— escrita en llatí—, no està traduïda a valencià, però sí al castellà per Lorenzo Riber (dos vols, Madrid, Aguilar, 1948).

Casos paradigmàtics d'escriptors valencians nascuts als XIX amb obra original en castellà: Vicente Blasco Ibáñez i Azorín

Dos autors valencians, nascuts amb una diferència de sis anys, monopolitzen les traduccions de les seues produccions literàries. D'un costat, Blasco Ibáñez, l'obra del qual, majoritàriament escrita en castellà, té traduccions al francès, a l'anglès, al portugués, a l'italià, al rus, a l'alemany, al txec, al xinès, a l'hongarés, al serbi i, curiosament, al valencià. És, molt possiblement, l'autor valencià més internacional des de l'època del Segle d'Or, comparable per quantitat de traduccions, a Martorell o a Ausiàs March. D'altre costat, José Martínez Ruiz, *Azorín*, amb tota una obra escrita en castellà, ha estat traduït a l'alemany, al xinès, al francès, a l'italià, al japonès, al serbi i al valencià.

Per la seua banda, l'obra Vicente Boix *El encubierto de Valencia*, ha estat traduïda per Rafel Pastor i publicada per L'oronella editorial.

Autors nascuts a finals del XIX o primeries del XX

Francisco Brines, que escriu en castellà en les versions originals, té obra traduïda a l'italià, al portugués, a l'alemany i al grec. Curiosament, no es té constància de cap traducció al valencià.

En aquest punt potser seria bo recórrer a les paraules d'Enric Sòria a l'Institut Cervantes: "Francisco Brines ha difós amb encert l'obra de Vicent Andrés Estellés. Ací cabria afegir un llarg etcètera. Tot això és mereixedor de gratitud. Ara ocorre igual. Hi ha editorials valencianes,

com Denes o Pretextos, que publiquen traduccions al castellà d'autors ja clàssics, com Estellés, o d'escriptors actuals. Alguns dels millors poetes en castellà de València, com Jaime Siles, Carlos Marzal, Vicente Gallego o Antonio Cabrera, han traduït als seus col·legues en català: Màrius Torres, Josep Piera, Pere Rovira, Miquel de Palol, Joan Vinyoli o un servidor, sense anar més lluny, i done les gràcies de nou. No és que els escriptors en castellà siguen els únics que ens tradueixen, però la seua contribució és important i ha de ser destacada”.

Algunes autores i autors nascuts a partir de 1930 i amb obra traduïda

Manuel Vicent ha estat traduït al suec, neerlandés, francès, alemany, italià, grec, finès i polonès.

Rafael Chirbes, que acaba de deixar-nos, té *Crematorio* i *En la orilla* en procés de traducció. Anagrama té els drets i és possible que a hores d'ara hi haja alguna versió al mercat.

Matilde Asensi està traduïda al noruec, alemany, portugués, txec, francès, grec, italià, lituà, anglés, Coreà, rus i romanés.

Ricard Bellveser ha estat traduït al portugués (novel·la) i a distintes llengües (poesia).

Laura Gallego té obra traduïda al català, al francès, al xinés, al finès i al polonès i a totes les llengües de l'Estat.

Lucila Mataix ha estat traduïda a totes les llengües de l'Estat.

Vicente Muñoz Puelles té obra traduïda al francès, a l'anglès, a l'italià, al portugués, al grec, al coreà i a totes les llengües de l'Estat.

Consideracions

1. Joanot Martorell i Àusias March són els autors valencians del Segle d'Or més traduïts.
2. Els autors valencians de la Renaixença, tret de Llorente, tenen escassa repercussió.
3. Dels autors nascuts a finals del XIX i a la primera part del XX, per l'obra traduïda, destaquen Fuster, Enric Valor i Estellés. La resta d'autors necessiten una atenció més assossegada.
4. Dels autors del XX destaquen, pel nombre de traduccions, F. Torrent, Isabel-Clara Simó, Josep Palomero, Joan F. Mira i Josep Franco. Hi ha un bon nombre d'autores i autors que mereixen més atenció.
5. La LIJ actual és el sector o gènere més traduït, tant pel nombre d'autors com per la quantitat de traduccions.
6. Les traduccions dels autors clàssics de Grècia i Roma, deixant de banda Homer i Isop, es redueixen a traduccions parcials sovint poc conegudes o reduïdes a cercles intel·lectuals.
7. El Quixot de Cervantes, sovint en versions reduïdes i/o adaptades i, sobretot Molière, són els autors més traduïts a valencià d'entre els autors del XVII. Perrault ho és quant a la narrativa infantil.

8. Els autors estrangers de l'època romàntica i una miqueta posteriors tenen algunes traduccions a valencià, sobretot, Víctor Hugo, Edgar A. Poe, A.C. Doyle, Jules Verne, Hemann Melville i R. L. Stevenson, però no són suficients i, en alguns casos apareixen com a obres adaptades al públic infantil i juvenil.
9. Les tendències actuals es mouen en funció dels mercats exteriors i de les possibilitats de vendes. Tot i això, la narrativa està bastant ben bastida mentre que el teatre i, sobretot la poesia i l'assaig de procedència estrangera, passen desapercebuts.
10. Dels autors valencians de principis del XX que escriuen en castellà destaquen per les seues traduccions a llengües estrangeres, *Azorín* i, sobretot, Vicente Blasco Ibáñez.
11. Únicament el poeta Francisco Brines és conegut i reconegut més enllà de les fronteres.
12. Dels narradors actuals en castellà destaquen per la quantitat de traduccions Manuel Vicent, Matilde Asensi, Vicente Muñoz Puelles i Laura Gallego. En aquest punt cal apuntar l'escassetat de traduccions al valencià d'obres de valencians que escriuen en castellà. Possiblement perquè, a ulls dels editors, és un assumpte que no resulta rentable, sense saber molt bé la raó.

Conclusions

1. Resultaria interessant la realització d'un estudi complet d'autors i autores valencians que han vist la seua obra traduïda a altres llengües.
2. Podria resultar positiva la revisió dels casals valencians a l'estranger (n'hi havia 43 l'última vegada que es van censar) i estudiar la possibilitat de facilitar-los publicacions actuals en llengua pròpia des de la Direcció General del Llibre.
3. Caldria recolzar la presència de les editorials valencianes en les fires internacionals de més prestigi (Bolonya, Frankfurt, Guadalajara.)
4. Seria molt convenient que, des de les institucions acadèmiques, es convocaren beques de traducció d'obres clàssiques estrangeres a valencià i de valencià a llengües estrangeres.
5. Resultaria productiu que els acords entre les institucions valencianes (AVL, Direcció General del Llibre) i altres institucions de l'Estat (Institut Cervantes, ILC, IRL, s'acompliren i/o continuaren de manera progressiva.
6. Resultaria útil l'actualització de les bases de dades sobre les autores i els autors valencians (per exemple, l'actualització de l'IIFV a través de la Universitat d'Alacant) o la creació d'una de nova, amb independència de la llengua emprada en la creació de textos, semblant a la que apareix al CLIJCAT.
7. Pagaria la pena utilitzar els recursos de l'ICEX (Institut Espanyol de Comerç Exterior). Cada any, cadascuna de les principals ambaixades selecciona una sèrie de títols en funció de les expectatives que poden suscitar al país. Caldria intentar que en aquesta llista hi aparegueren títols en valencià.

Aquest informe es traslladarà a la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, a la Federació Valenciana de Municipis i Províncies, a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, a l'Associació d'Editors del País Valencià, al Gremi de Llibrers i als grups polítics amb representació en les Corts Valencianes.